

УДК 811.161.3'42'25:821.353.1'01:821.161.3'01:929*А.Разанаў

А. Д. Дакукін

Навук. кір. – А. М. Мельнікава, д-р філал. навук, прафесар

У ВІЛЬНЮ ПРАЗ КАЎКАЗ, АЛЬБО ЯК АЛЕСЬ РАЗАНАЎ

ПАЧАЎ СКАРЫНУ ПЕРАКЛАДАЦЬ

У артыкуле характарызуецца перакладчыцкая дзейнасць

А. Разанава па ўзнаўленні твораў даўняй літаратуры. Адзначаецца, што першым зваротам пісьменніка да старажытных тэкстаў як перакладчыка стала праца над «Анталогіяй грузінскай паэзіі».

Пазней А. Разанаў звярнуўся і да айчынных аўтараў: Ф. Скарыны, К. Тураўскага, М. Сматрыцкага, Л. Зізанія, С. Буднага і інш.

Вынікам сталі шматлікія публікацыі ў «Крыніцы», «Дзеяслове», выхад «Кнігі ўзнаўленняў» і зборніка «Маем найбольшае самі».

Акрамя таго, паэтам былі распрацаваны новыя жанры ўзнаўленне, перастварэнне, словатвор.

У снежні 2017 г. у Гомельскім універсітэце адбылася сустрэча з А. Разанавым, прымеркаваная, па-першае, да юбілею пісьменніка, а па-другое, – да выхаду кнігі твораў Ф. Скарыны «Маем найбольшае самі». Старабеларускія прадмовы і пасляслоўі першадрукара загучалі на сучаснай мове менавіта дзякуючы А. Разанаву. У час прэзентацыі выдання паэт раскажаў, што зацікаўленасць даўняй літаратурай ўзнікла ў яго, калі пісьменнік знаходзіўся ў Грузіі і працаваў над перакладам тамтэйшых аўтараў па-беларуску. Паспрабуем высветліць, чаму менавіта літаратура далёкай Грузіі падштурхнула пісьменніка звярнуцца да спадчыны Ф. Скарыны К. Тураўскага, Л. Сапегі, М. Сматрыцкага, С. Буднага і яшчэ многіх іншых аўтараў нашай мінуўшчыны.

Мала каму вядома, але А. Разанаў вызначаецца не толькі арыгінальнай уласнай творчасцю, але і вялікай колькасцю перакладаў, зробленых з літоўскай, латышскай, эстонскай, польскай, сербахарвацкай, македонскай, балгарскай, англійскай, нямецкай, японскай, грузінскай і інш. моў. У 1970–1980-я гг. пісьменнік працаваў у «Мастацкай літаратуры», дзе сярод іншага рыхтаваліся і выдаваліся па-беларуску кнігі аўтараў краін СССР і замежжа. Адно з такіх выданняў – «Анталогія грузінскай паэзіі» – з'явілася ў 1989 г. А. Разанаў удзельнічаў у перакладзе тэкстаў, а таксама быў

Літаратурavedенне

8

рэдактарам усяго выдання. Анталогія складаецца з двух тамоў: першы змяшчае вершы аўтараў IX–XVIII стст., а другі – XIX і XX стст. З перакладаў, выкананых А. Разанавым, у **I том** уваходзяць «Увасхваленне кларджэцкіх пустыняў» **Г. Мерчулэ**; «Гімны цару Георгію», «Да святой пасхі» **І. Мінчхі**; «Увасхваленне і ўваслаўленне грузінскай мовы» **І. Зосімэ**; «Песнаспевы святому Васілю» **І. Мтбевары**; «Першасвятарам» **І. Балнэлі**; «Песнаспеў духа» **Апізкага вершатворцы**; «Пакаемныя песнаспевы» **Давіда Будайніка**; «Шыа-Мгвімелі», «Багародзічны I» і «Багародзічны II» **Дзмітрыя I** – усяго 11 твораў. У **II томе** такіх тэкстаў значна больш: «Як люстэркі, мігцяць летуценні...», «Вяртанне ў вёску» і інш. **Ц. Гранелі** (11 вершаў); «Дажджы не стамляліся ліцца...», «Сённа

дзень майго нараджэння...» і інш. **Ш. Чантладзе** (21 верш); «Журавы», «Мая зямля», «Час і песня» **З. Балквядзе**; «Мінулы дзень», «Прыходзьце, людзі...», «Птушыны горад», «Сон» **Э. Квітаішвілі**; «Вясновае вяртанне», «Парафраза» і інш. (6 вершаў) **Б. Харанаулі**. Адпаведна, у першым томе маецца 11 разанаўскіх перакладаў, а ў другім – 45, усяго атрымліваецца 56 тэкстаў трынаццаці аўтараў.

У грузінскай анталогіі ёсць разанаўскія пераклады як рыфмаваных тэкстаў («Мінулы дзень» Э. Квітаішвілі, «Журавы» З. Балквядзе, «Дажджы не стамляліся ліцца...» Ш. Чантладзе і інш.), так і нерыфмаваных («Пакаемныя песнаспевы» Д. Будаўніка, «Вясновае вяртанне» Б. Харанаулі, «Я ішоў у бок гарадскога саду...» Ш. Чантладзе і інш.). Верш Ш. Чантладзе «Птушкі ладзяць на дрэвах...» сваёй сцісласцю і афарыстычнасцю нагадаў нам пункцір: «Птушкі ладзяць на дрэвах / старыя гнёзды. / У іхніх крыках чуваць / радасць прылёту / і смутак будучага расстання» [1, с. 281]; а яго ж верлібр «Калі я выходжу з кватэры...» гучаннем вельмі блізкі да версэта.

На старонках з выходнымі дадзенымі ў тамах анталогіі пазначана: «Укладанне, падрадкавыя пераклады і заўвагі падрыхтаваны Галоўнай рэдакцыйнай калегіяй па мастацкім перакладзе і літаратурных узаемасувязях пры Саюзе пісьменнікаў Грузіі» [1, с. 4]. Адпаведна, перакладчыкі (у іх ліку і А. Разанаў) працавалі не з арыгіналамі вершаў, а з даслоўнікамі (верагодна, рускамоўнымі), што, аднак, не перашкаджае лічыць дадзеную анталогію цікавай і каштоўнай у мастацкім плане. М. Скобла адзначае, што яна «можна служыць узорам падобнага выдання» [2].

Актуальныя праблемы філалогіі

9

Калі публікацыя адбылася ў 1989 г., то, магчыма, якраз у канцы 1980-х група беларускіх пісьменнікаў і прыехала на пэўны час у Грузію, каб працаваць з тэкстамі. У адным зноме з кнігі «Сума немагчымасцяў» А. Разанаў, напрыклад, апісвае свае ўражанні ад наведвання гары Мтацмінда (знаходзіцца ў Тбілісі) і краявіду, што адкрываецца адтуль на горад. І менавіта пасля працы з грузінскай літаратурай паэт, як адзначалася ў пачатку, звярнуўся да старабеларускай спадчыны. Ужо ў 1990 г. у «Крыніцы» апублікаваны ўзноўлены ім тэкст Ф. Скарыны. На працягу 1990-х гг. у

гэтым жа часопісе надрукаваныя творы К. Тураўскага, В. Цяпінскага, Л. Сапегі, Я. Руцкага і г. д. У 2005 г. выходзіць «Кніга ўзнаўленняў», якая складаецца, калі меркаваць па змесце, з сабраных разам тэкстаў «Крыніцы». Нарэшце, у 2017–2019 гг. з'яўляецца названая ўжо кніга «Маем найбольшае самі» і шэраг публікацый у «Дзеяслове». Сам А. Разанаў таксама згадвае канец 1980-х гг. як пчатак працы са старажытнымі тэкстамі [3, с. 132].

Чаму ж менавіта грузінскія тэксты зацікавілі паэта даўняй літаратурай, а не літоўскія, балгарскія, сербскія і пад.? Як нам ужо вядома, у I т. анталогіі пададзены вершы аўтараў IX–XVIII стст. Нагадаем для параўнання: у анталогіі «Сербская паэзія», дзе паэт выступіў адным з перакладчыкаў, ахопліваецца перыяд з 1945 па

1985 г., а ў кнізе «Хай зорыць дзень», перакладзенай з балгарскай А. Разанавым і Н. Гілевічам, падаюцца творы XIX – пач. XX стст. Відаць, найбольш старажытныя вершы трапіліся пісьменніку менавіта ў грузінскіх аўтараў. Калі мы паглядзім на ўзноўленыя А. Разанавым даўнія грузінскія і беларускія тэксты, то адразу можам пабачыць падабенства іх формы:

<...>

Найвышнюю Багамаці выспавядаем
цябе, нятленная Дзева,
і верым, што шана,
якую складаем твайму абразу,
як багасловы сведчаць пра гэта,
ідзе да цябе,
і што пасродкам яго падаеш
знакі дароўвання грэшнікам, як пра гэта
сведчыць відошча дваінога свету, –
святая Марыя, егіпецкая дабрадзея!
*Давід Будаўнік, урывак з VII «Пакаемага
песнаспеву» [4, с. 51];*
Людское іство дваякім
законам справуецца
тым,
што ад Госпада Бога,
прыроджаным, ці адвечным,
а гэтаксама
тым, што напісаны.
Вынікае
перш-наперш з самога
людскога жыцця ўсялякі
закон і жыццём
абумоўліваецца, як гэты:
рабіць другім тое самае,
што і сам
ад іх мець жадаў бы.

<...>

Ф. Скарына законы» [5, с. 181].	«Ране й	з а	ў с е
---------------------------------------	------------	--------	-------------

Літаратураведение

10

Бачна, што перакладчык у абодвух выпадках падае тэкст у слупок і падзяляе на асобныя сэнсавыя часткі-радкі, то бок прыпадабняе да паэзіі. На жаль, мы не можам сказаць, як размяшчаецца на старонцы грузінскі арыгінал, а вось Скарынава тлумачэнне да «Другазаконня» надрукавана на ўсю шырыню старонкі, як праявічны тэкст. Аднак А. Разанаву кажа, што ў прадмовах і пасляслоўях «нешта захоўвалася нявыказанае, невымоўнае, не ўкладзенае да канца ў словы» [3, с. 132]. І дзякуючы пісьменніку яно нарэшце «ўвасобілася» якраз у выглядзе

паэтычных тэкстаў. Нагадаем, што паэзія, паводле А. Разанава, – гэта невядомая сфера рэчаіснасці, інфармацыю аб якой можна атрымаць толькі праз творы, што «захацелі з’явіцца» ў нашай рэчаіснасці з дапамогай пісьменніка. Акрамя фармальнага падабенства, старажытныя грузінскія і беларускія тэксты вылучаюцца і сваёй лексікай. І ў арыгінальных вершах, і ў перакладах А. Разанаў часта выкарыстоўвае рэдкаўжывальныя цяпер у паўсядзённым маўленні літаратурныя словы, дыялектныя адзінкі, стварае ўласныя неалагізмы. Згадаем некалькі прыкладаў адметнай лексікі з «Анталогіі грузінскай паэзіі»: *бажніца* (царква); *птушкі-пяюхі*; *няпамяць* (забыццё); *спех* (мітусня); *сквар* (спёка); *аскялёпкі* (аскепкі); *смужная прастора* (засмужаная); *шапа* (шафа); *мірсіціца смерць* (здаецца, мроіцца); *суздром* (цалкам, зусім); *пракаветнее смутак*; *спаконвечны*; *скрушлівы* (маркотны); *транты* (рыззё); *уцелясніца* (увасобіцца); *аўрэоля* (атачэнне); *баграніца* (чырвань); *брыдота* (нешта агіднае); *папярэдца* (папярэднік); *багамаці* (Багародзіца); *выспавядаць* (вызнаваць); *шана* (пашана); *найсвятая* (найсвяцейшая); *вокамгненне* (імгненне) і інш. Выкажам здагадку, што праца са старажытнай літаратурай паспрыяла з’яўленню разанаўскага жанру *тварасловаў* (пазней пісьменнік стане выкарыстоўваць назву *словатвор*).

Упершыню тварасловы былі апублікаваныя ў «Крыніцы» (№№ 3, 5 за 1994 г.). Па сутнасці, гэта аўтарскія неалагізмы, прычым значная іх частка звязана менавіта з рэлігійнай сферай: *звіждаваць* – *провидеть*, *вельмічаць* – *превозносится*, *тнеча* – *тщета*, *змождзі* – *страсти* *лабгода* – *благо* і інш. Акрамя таго, – Крыніца ў якасці прыкладаў ўжывання тварасловаў прыводзіць менавіта ўрыўкі біблейскіх і рэлігійных тэкстаў (таксама, відаць, падабраныя і перакладзеныя самім А. Разанавым). Пазней прыклады такіх неалагізмаў можна знайсці ў № 100 «Дзеяслова» [6] (яны, праўда, там далучаны да зномаў): *адсамнік* – *инок*, *адсамны* – *иноческий*, *адсамніцтва* – *иночество*, *звум* – *паняцце*, *звумны* – *паняціны*, *злюд* – *грамадскасць*, *мир*, *злюдны* – *мирской* і г. д.

Заўважым, што і самі старабеларускія творы А. Разанаў не лічыць перакладамі ў традыцыйным сэнсе. Так, у публікацыях «Крыніцы»

Актуальныя праблемы філалогіі

11

пазначана, што тэксты К. Тураўскага і М. Сматрыцкага пісьменнік *ператлумачыў*, Л. Сапегі, С. Буднага, В. Цяпінскага, Я. Руцкага – *узнавіў*, Ф. Скарыны – *перастварыў*, *узнавіў* (у розных нумарах). Творы Л. Карповіча і Л. Зізанія для «Дзеяслова» паэт *перастварыў*. У 2005 г. выходзіць «Кніга ўзнаўленняў», а «Маім найбольшае самі» ўжо атрымлівае падзагаловак «Кніга перастварэнняў Алеся Разанава», хаця, напрыклад, творы Ф. Скарыны і ў часопісе, і ў абодвух зборніках тыя самыя. Вось як перакладчык характарызуе тэксты з «Кнігі ўзнаўленняў»: «Я хацеў, каб гэта былі не наследаванні, напісаныя па матывах. Хацелася, каб тыя тэксты ва ўсёй сваёй паўнаце і дакладнасці прыйшлі ў наш час. Але каб гучалі так, як гучалі тады: як звон, як слова, да якога ўсе прыслухоўваюцца. Дарэчы, у працэсе працы ўзнік як бы новы жанр, жанр у жанры (як гэта ёсць, скажам, у паэзіі: эпас, лірыка). У перакладзе мы не

знаходзім жанраў, але аказваецца, што яны ёсць. Я знайшоў свой жанр у перакладзе і назваў яго – *узнаўленне*. Дык вось, маім правілам было: быць максімальна дакладным. І, здабыўшы гэтую максімальную дакладнасць, даць словам, даць тэкстам максімальную свабоду» [3, с. 133–134]. Нам пашчасціла спытаць у самога пісьменніка, ці ёсць нейкая розніца паміж *узнаўленнем* і *перастварэннем*. Творца адзначыў, што, па сутнасці, гэта адно і тое ж. Адпаведна, праца над перакладамі для «Анталогіі грузінскай паэзіі» бліжэй пазнаёміла А. Разанава з прыкладамі твораў старажытнай рэлігійнай літаратуры і падштурхнула пісьменніка звярнуцца да спадчыны Ф. Скарыны, К. Тураўскага, С. Буднага і інш. аўтараў. Плёнам названай дзейнасці стала таксама з’яўленне новых арыгінальных жанраў *узнаўленне*, *перастварэнне*, *словатвор*.

Спіс літаратуры

- 1 Анталогія грузінскай паэзіі : у 2 т. Т. 2. / рэд. А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 492 с.
- 2 Скобла, М. Галасы з-за небакраю [Электронны рэсурс] / М. Скобла. – Рэжым доступу : <http://vitoki.bereza-cbs.by/2020/02/01/скоблам-галасы-з-за-небакраю-алесь-ра/>. – Дата доступу : 18.07.2021.
- 3 Разанаў, А. Невядомая велічыня : гутаркі, артыкулы, згадкі / А. Разанаў. – Мінск : Логвінаў, 2017. – 254 с.
- 4 Анталогія грузінскай паэзіі : у 2 т. Т. 1. / рэд. А. Разанаў. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 286 с.
- 5 Скарына, Ф. Мае найбольшае самі : кніга перастварэнняў А. Разанава / Ф. Скарына. – Мінск : Маст. літ., 2017. – 223 с.
- 6 Разанаў, А. «Нехта яшчэ мае прыйсці ?!» : зномы / А. Разанаў // Дзеяслоў. – 2019. – № 3 (100). – С. 7–27.